LIBRIS | We know books

CIORAN

Filosofia ca meditație a nefericirii

Adrian Buzdugan

LITERA
București

LIBRIS | We know books

CUPRINS

Introducere 9

Apropierea de *adevăratul* Cioran 15

Schiță de portret a tânărului filosof 16

Multitudinea cheilor de interpretare 23

Maladiile trupului 24

Insomnia 27

Luciditatea 28

Nedesăvârșirea 33

Plictisul 38

Expresia gândului cioranian 40

Gânditorul privat ce s-a dorit a fi un „antifilosof"... 52

... și care a ajuns un filosof atipic 58

Căderea în timp 65

Specificul gândirii cioraniene 73

Filosof 75

Pe culmile disperării 75

Cartea amăgirilor 81

Lacrimi și sfinți 85

Amurgul gândurilor 87

LIBRIS | We know books

Antifilosof 92
Răzvrătit 98
Schimbarea la față a României 99
Excomunicat 106
Carnetul unui afurisit 110
Moralist 117
Silogismele amărăciunii 117
Înțelept 121

În loc de concluzii 127

Opere principale 132
Cronologie 134
Indice de nume și termeni 142

LIBRIS | We know books

Apropierea de *adevăratul* Cioran

Aparent, opera cioraniană e ușor de cucerit; după câteva zeci de pagini citite, maximum două-trei cărți, ai senzația că poți ajunge cu ușurință în zonele centrale ale unei opere care își lasă la vedere intențiile, temele, obsesiile, fiind ușor de ghicit și stilul ușor de recunoscut în mărcile-i esențiale. Iar în această capcană nu cad doar neofiții. Spre exemplu, după numai două cărți pe care apucase să le citească din Cioran, scriitorul și filosoful Ion D. Sîrbu era de părere că acesta e „o victimă nevinovată a perfecțiunii stilului limbii franceze, care filosofează jucându-se!". Doar citind „mult și încăpățânat", va ajunge să-și schimbe părerea, ajungând la un alt Cioran, „amar și sinucigaș cum este", „bufon genial al Morții", devine și cel care *„te scapă de spaima morții.* Fiindcă el suplinește prin vorbe (și ce vorbe!) și bagatelizează prin cunoștințe (imensa sa bibliografie) ceea ce de fapt este o lucrare a trupului, în lupta sa cu gândul morții."[4]

Înaintarea aparent facilă în scrierile cioraniene te duce în fundături și bucle fără sfârșit. De fapt, e vorba de o cetate inexpugnabilă la modul paradoxal, firește, căci se poate intra ușor

[4] I.D. Sîrbu, *Opere*, II, Fundația Națională pentru Știință și Artă, p. 1105, p. 531 și p. 1341

LIBRIS We know books

în construcția labirintică. Nu e de căutat o Kerkoporta, o poartă uitată deschisă, prin care să poți năvăli și lua prin surprindere totul; e de căutat un fir al Ariadnei, de răscolit după magistralele subterane peste care s-a construit. Aflată mereu în lumină crepusculară, opera sa îți lasă impresia că ai ajuns în punctele de interes și că, pe cele mai multe dintre porțiuni, ai mai mers, atotstăpânitoare fiind senzația de *déjà-vu*.

Faptul că aproape fiecare exeget al lui Cioran are un *Cioran al lui* are frumusețea sa până la un punct, dincolo de care începe haosul. Aproape fiecare comentator crede că *Cioranul lui* este cel care corespunde realității, că interpretarea sa este infailibilă și trebuie să devină normă în înțelegerea operei gânditorului. Asta nu înseamnă că nu sunt și exegeți, ca Nicoleta Dabija, spre exemplu, care, la capătul expunerii unui Cioran personal, se întreabă cât de fidelă i-a fost celui *real*. Orice încercare de teoretizare a operei lui Cioran, spune eseista, este sortită eșecului, întrucât, deja un loc comun, chiar și „interpretările asupra aceluiași fragment surprind prin varietate". Cioran e mai degrabă un „răscolitor al conștiințelor «ațipite» la neliniștea metafizică". Trebuie doar să rezonezi cu neliniștile sale, căutările sale, căci „toate aceste manifestări ale sensibilității metafizice a lui Cioran fac parte din dialogul omului cu sine însuși"[5].

Schiță de portret a tânărului filosof

Pe 8 aprilie 1911, la Răşinari, în apropierea Sibiului, vede lumina zilei Emil Cioran, întâiul născut dintre cei trei copii pe care-i vor

[5] Nicoleta Dabija, *Nopțile lui Cioran. Eseu metafizic asupra confesiunii lui Emil Cioran*, București, Contemporanul, 2011, pp. 187–188

LIBRIS Wolters books

avea Elvira şi Emilian Cioran, preot ortodox. După ce urmează cursurile şcolii primare din mica localitate, în 1921 va susține un examen şi va fi primit la Liceul de Stat „Gheorghe Lazăr" din Sibiu, unde va urma cele şapte clase ale ciclului superior.

Nu voi insista asupra copilăriei idilice şi adolescenței sale, marcate de lecturi filosofice, pentru că Cioran e unul dintre acele cazuri speciale în care biografia amănunțită se constituie într-un văl ce-i denaturează opera. Imaginea copilăriei petrecute într-un loc edenic (Coasta Boacii) şi zugrăvirea formării sale, a drumului, a evoluției firești, ca pe o continuă dezrădăcinare (Răşinari-Sibiu-Bucureşti-Paris) şi rupere de înțelepciunea şi împăcarea oamenilor simpli între care a trăit inițial, reprezintă un şablon care limitează înțelegerea operei sale.

Îmi propun să ocolesc această capcană şi să acord mai multă atenție operei desprinse de biografie, luând distanță de interpretările psihanalitice pe care le consider simpliste şi păgubitoare. Conform acestora, atitudinea sa împotriva divinității ar fi de fapt contestarea, peste timp, a autorității şi credinței tatălui său; melancolia, un dat genetic, venind pe latură maternă; situarea sa bizară față de moarte ar fi o continuare la un alt nivel al jocului morbid cu craniile prin cimitirul de lângă livada părintească - când de fapt e vorba doar de inconştiența copilului care dădea cu piciorul, în joacă, în câte-un craniu pe care prietenul gropar (adevăratul inconştient!) i-l punea la dispoziție etc.

Oricât ar părea de solicitant marşul pe care îl propun, cred că cititorul va avea mult mai mult de câştigat dacă va recunoaşte anumite elemente biografice *inserate* în prezentarea operei lui Cioran, şi nu o operă preambalată într-o pseudoînțelegere şablon.

LIBRIS We know books

Coasta Boacii

Resemnat, ajuns din urmă de o glorie pe care o va găsi inutilă, la aproape șaptezeci de ani, Cioran se întreabă retoric: „La ce bun c-am părăsit Coasta Boacii?" – dintr-o scrisoare trimisă fratelui său Aurel. Și tot dintr-o scrisoare, de astă dată expediată unui prieten din copilărie, o sinceră mărturisire: „Când mă gândesc la Rășinari, îmi spun că reală nu e decât copilăria. Restul e doar *umbră* și *vis*. / Bătrânețea e un fenomen extraordinar, acum văd Coasta Boacii mai limpede decât Jardin du Luxembourg, prin care mă plimb în fiecare zi..."

Coasta Boacii, delușorul din marginea Rășinariului, unde lui Cioran, copil fiind, îi plăcea să hălăduiască.

LIBRIS We know books

În timpul studiilor de filosofie pe care le face la Bucureşti, răşinăreanul Emil Cioran este tentat să meargă pe mâna filosofiei academice. Până să încerce la scurtă vreme „despărţirea" de ea, Cioran mărturiseşte că filosofia „fusese totul pentru mine. Ah, filosofia, cea germană în special, marile sisteme de filosofie..." Din vara lui 1927 până în 1931, în manuscris, publicate abia postum, au rămas o sumă de notaţii, rezumate, articole şi studii despre filosofia kantiană („Consideraţiuni asupra problemei cunoştinţei la Kant"), intuiţionismul bergsonian („Intuiţionismul contemporan"), „Antropologia filosofică", despre tragic, experienţa religioasă etc. Citind aceste zeci de texte, se pot distinge clar cultura filosofică şi familiaritatea pe care tânărul Cioran o avea cu gândirea şi doctrinele unor filosofi. Jonglează impecabil cu termeni filosofici, preferă idealismul materialismului, îi cunoaşte pe Schelling, Fichte, Hegel, Schopenhauer, Nietzsche, Oswald Spengler, Dilthey, Rickert etc., e interesat de cum apare tragismul existenţei la Kierkegaard, de vitalismul lui Klages etc. Doar că, în scurt timp, atât experienţa de insomniac, clipele de insuportabilă suferinţă, cât şi influenţa unor prieteni profesori ca Nae Ionescu sau Dimitrie Comşa[6] îl fac să se poziţioneze filosofic împotriva filosofiei de şcoală, a filosofiei de factură tradiţională.

> Atunci am început să văd lucrurile într-un fel deosebit. Crezusem întotdeauna orbeşte în filosofie, eram fascinat de marile sisteme - Kant, Hegel, Fichte. Dar, începând din momentul în care ceva mă silea să rămân treaz întreaga noapte, de când pentru mine noaptea şi ziua erau acelaşi lucru [...], a luat naştere

[6] Dimitrie Comşa, spune Cioran, „ura teoriile şi construcţiile artificiale. Adesea îmi spunea că filosofia (aici nu putem scăpa niciodată cuvinte de dispreţ pentru Hegel şi Herbart) n-are niciun contact cu viaţa, că în definitiv totul este să înţelegi lucrurile aşa cum se prezintă ele, fără presupoziţiile abstracte ale teoriilor". Emil Cioran, *Opere, II*, FNSA, p. 130

LIBRIS We know books

pentru mine o continuitate absolută, exasperantă [...], care m-a făcut să descopăr că filosofia nu găsea un răspuns la întrebările stârnite de această experiență a mea, că ea era făcută de oameni fără temperament şi fără istorie. Şi am abandonat-o de dragul experienței, al lucrurilor trăite, al nebuniei cotidiene.

Începând cu 1932, în articolele sale apar din ce în ce mai apăsat semnele rupturii şi ralierea la un tip de filosofie a vieții. În articolul „Sistem şi viață", sesizează că sistemul filosofic se discreditează mai ales prin faptul că în osatura lui poate fi cuprinsă experiența, eseul filosofic fiind mai potrivit, mai fecund în acest sens. Este o schimbare discursivă pe care o va urma în întreaga sa operă, în multe rânduri ajungând să cultive fragmentul de mici dimensiuni. Actualizarea formulelor perimate, printr-un neoclasicism sau neoumanism, nu mai este posibilă, întrucât „lumea spirituală de astăzi suportă cu destul eroism maximalismul şi absolutismul lui Kierkegaard, contradicțiile dureroase ale lui Dostoievski sau dionisismul paroxistic al lui Nietzsche". Forma, armonia, stilul erau esențiale pentru „perspectiva clasică"; pentru timpul său esențiale devin conținutul, antinomia, iraționalul. Filosofia, la rându-i, devine una „iraționalistă", racordată la momentul istoric, la „contradicțiile dureroase ale omului de astăzi".

„Considerațiunile nefilosofice" făcute în marginea conştiinței fatalității îl aduc la concluzia conform căreia „conştiința demnității este conştiința nimicniciei vieții". Viața „nu are valoare decât trăită in formele ei particulare, în expresiile individuale prin care se manifestă". Problema morții, a destinului, a situării în fața eternității sunt net superioare problemelor legate de forma discursului, de logică ori dialectică.

Relevarea „sâmburelui irațional al lumii" este posibilă doar în dezechilibru, sau, cel puțin, în periculoasa zonă în care

LIBRIS | We know books

echilibrul devine unul instabil, iluzoriu, în insul dominat de tragic şi de suferinţă. Se ajunge la lumina demoniacă din abisurile conştiinţei de unde se scot adevăruri, numai că sursele sunt trecute sub tăcere, părând rezultatul unor reci, calme deducţii raţionale. „Închegarea şi elaborarea abstractă a concepţiilor de viaţă, cristalizându-se pe un plan autonom, închid drumul de înţelegere directă a rădăcinilor subiective care au dat naştere concepţiilor respective." Or, asta îi repugnă tânărului pornit împotriva glacialei filosofii de sistem, tradiţionale. „Antropologia umanistă prezenta un om echilibrat, dezvolta o viziune în care omul apărea ca o fiinţă armonică, în afara conflictelor şi antinomiilor"; e nevoie de o „antropologie tragică şi pesimistă", care doar ea „poate ajunge la înţelegerea omului, fiindcă numai ea surprinde complexitatea din iraţionalitatea vieţii". Trebuie renunţat la „cristalizare", la armonie, la simboluri, toate ţinând de forma vetustă; „pudoarea metafizică" trebuie lăsată şi ea deoparte, fiind de îmbrăţişat „datele biologice primare", durerea, fatalităţile, pentru a ne apropia în mod real de „sâmburele metafizic" al vieţii.

Aceste consideraţii vor trece la nivelul următor odată cu volumul de debut, *Pe culmile disperării*, din 1934. Este celebră sentinţa tânărului antifilosof: „Filosofia este expresia neliniştii oamenilor impersonali". Ea nu are capacitatea de a explicita şi de a face comprehensibile „trăirile totale, dramatice şi ultime". Filosofia sistematică, abstractă, cu o „arhitectonică bine definită", e departe de a fi expresia naturii umane contradictorii şi, *in extremis*, a confuziei absolute - apropiate „nebuniei interioare" - în care te aruncă puternicele trăiri contradictorii cauzate de haotica alternare a esenţialului şi a neesenţialului, a aparenţelor şi a profunzimilor. „Niciun gând n-a suprimat o durere şi nicio idee n-a alungat frica de moarte." Seninătatea filosofilor

LIBRIS We know books

în fața morții este una închipuită, ei nerecunoscând „fecunditatea spirituală a maladiei", rolul ei cognitiv fundamental, dat fiind faptul că prin boală moartea irupe, este „totdeauna prezentă în viață" ca realitate metafizică. Filosofia făcută în mod tradițional nu este altceva decât „o artă de a-ți masca sentimentele și chinurile lăuntrice, pentru a înșela lumea asupra rădăcinilor adevărate ale filosofării".

Cioran va brava însă spunând că întreaga sa viziune despre lume o avea formată încă din adolescență. Câteva linii directoare, poate, dar vorbim de un gânditor care a prins războiul, l-a observat de la ascensiunea lui Hitler și debutul fanatismului nazist, trecând prin variile penurii și perioada de ocupație, până la prăbușirea lumii vechi și nașterea alteia noi, scindată între Est și Vest. Un gânditor care nu s-a dat în lături de la experiențele bahice, erotice și care și-a cizelat permanent (re)sursele *fiziologice* printr-o vastă cultură. Nu fac aici referire la licența sa în filosofie sau la bursele de studii în Germania și Franța, timp pe care a preferat să-l folosească pentru a observa, pentru a cunoaște oameni și locuri - proverbial rămâne „doctoratul" său în cutreieratul Franței pe bicicletă -, ci la volumul lecturilor sale. Minimizarea voită de Cioran a lecturilor sale atât de întinse și de diverse nu are cum și nici nu trebuie să ne înșele. Un om care a văzut lumea, care a trăit atâtea și care „a citit biblioteci"[7] nu avea cum să rămână la exprimarea monotonă a gastritei.

[7] Reacția vechiului prieten Constantin Noica, atunci când află că Cioran îi recomandase discipolului său să nu mai citească îndârjit filosofie, este inubliabilă: „«L-ai văzut pe Cioran?», m-a întrebat. – «L-am văzut.» – «Și ce ți-a spus?» – «Mi-a spus să nu mai citesc sistematic și, dacă se poate, o vreme să nu mai citesc deloc.» Noica a pălit. Am crezut că i se face rău. «Măgarul!», a izbucnit după o vreme, «asta a găsit să-ți spună, el, care a citit biblioteci!» Spumega de furie." Gabriel Liiceanu, *Ușa interzisă*, București, Humanitas, 2002, pp. 292–293

Multitudinea cheilor de interpretare

În monografia sa despre Cioran, Simona Modreanu remarca și ea că apropierea de o atare „gândire deliberat mișcătoare, ireductibilă la o stabilitate doctrinală, infidelă sieși, care îmbracă perspective variate și schimbătoare", precum și căutarea unor puncte de referință valide, comportă anumite riscuri. Poți trece pe lângă adevărurile lui Cioran, le poți deforma, îmbătat de infailibilitatea explicitării la care recurgi, sau, printr-o decodare chirurgicală, poți anula „esențialul unei gândiri și al unei arte scriitoricești, anume aceea că *Cioran este mult mai mult decât un abil creator și manipulator de paradoxuri*, că *trăiește în ele*, că respiră în necesitatea de a găsi imposibilul mijloc de a face să coincidă fără fuziune o idee și contrariul ei, o stare de spirit și dublul său, ipseitatea și alteritatea"[8].

Pentru a ajunge totuși la aceste idei este necesar însă un *passe-partout* sau, poate, un mănunchi de *passe-partout*-uri, pentru mai multă siguranță. Doar așa se poate întrevedea coerența acestor idei atât de bine camuflate de (și în) stilul prețios. Cheile de interpretare care ne-ar putea călăuzi pașii în acest dedal de impulsuri, senzații, dispoziții, sentimente prinse în aforisme și butade sclipitoare ar putea fi grupate în interpretări care vin dinspre fiziologic (suferințele trupești și insomnia), care țin de intelect (luciditatea) sau filosofice (nedesăvârșirea). Și toate luptă împotriva dorinței lui Cioran, căci, după el, nu trebuie încercată sistematizarea „meditațiilor asupra capriciilor", la care au purces, de exemplu, Nietzsche, Meister Eckhart... înșiruire la care, se subînțelege, și el s-ar fi dorit adăugat, cu aforismele lui

[8] Simona Modreanu, *Cioran*, Iași, Junimea, 2005, pp. 159–160

LIBRIS We know books

paradoxale. „Hățișul de idei", atitudinile, stările autorului, prin excelență subiective, nu crede c-ar trebui pliate și organizate tematic, „să încerci să găsești în ele unitatea, sistemul, înseamnă să le distrugi puterea de seducție".

Din păcate - sau din fericire -, este exact ceea ce ne-am propus, cartea de față voind să se alăture puținelor încercări de legitimare a interpretării filosofice a operei sale, tăind cărări în seducătorul labirint stilistic și prezentând succint filosofia celui care, paradoxal, nu s-a dorit a fi considerat un filosof. (Mai ales că la adevăratul Cioran de-abia acum încep să se poată croi poteci, după ce mare parte din jurnalul și corespondența sa au fost publicate, după ce și scrierile care n-au văzut lumina tiparului în timpul vieții sale au fost publicate.)

Maladiile trupului

Mihai Ralea, adversar declarat al (re)prezentării temperamentului „în forma sa nativă", spunea despre primul eseu al lui Cioran, *Pe culmile disperării*, că e „un fel de spovedanie endocrinologică", ce ține „mai mult de fiziologie"[9]. Cioran însuși, aproape lăsând impresia că și-ar fi însușit părerea criticului, va recunoaște importanța *fiziologicului* în scrierile sale, la început, abscons: „În luciditate, cunoașterea este un omagiu fiziologiei" (1940); „Fiziologia nu devine poezie decât îmbogățind senzația prin adăugarea unei imagini nereale" (1944), apoi, din ce în ce mai clar: „Este de necrezut cum totul în mine, dar absolut totul, mai ales ideile, pleacă de la fiziologie. Trupul meu e gândirea

[9] Mihai Ralea, „Emil Cioran, «Schimbarea la față a României»", în Cioran, *Opere, I*, FNSA, p. 1149